

SOCIALIZMO TEORIJA IR VISUOMENĖS RAIDA

M. DAMIDAVIČIUS

APIE MOKSLINIO KOMUNIZMO OBJEKTĄ IR DĖSNIUS

Mokslinio komunizmo objekto klausimu jau seniai diskutuoja visuomenės mokslų atstovai. Laikomasi beveik vieningos nuomonės, kad mokslinis komunizmas tai „mokslas apie klasinę proletariato kovą ir socialistinę revoliuciją, apie socializmo ir komunizmo kūrimo, socialinius ir politinius dėsningumus, apie pasaulinį revoliucinį procesą kaip visumą“¹. Diskusijoje buvo patikslinta visų trijų sudėtinių marksizmo-leninizmo dalių, kaip santykinai savarankiškų pažinimo sričių ir mokymo disciplinų, problematika*. Visa tai teigiamai paveikė marksistinės-lenininės teorijos vystymąsi.

Daugiau ar mažiau stabilizavosi nuomonė istorinio materializmo ir politinės ekonomijos objekto klausimu. Dėl mokslinio komunizmo objekto vis dar diskutuojama. Kol kas nėra vieningos nuomonės aiškinant tokias principines kategorijas kaip „socialiniai politiniai santykiai“, „socialiniai politiniai dėsningumai“. Kyla klausimas, ar galima mokslinio komunizmo objektą apriboti tik socialinių politinių dėsningumų nagrinėjimu. Diskutuojama dėl mokslinio komunizmo dėsnių klasifikavimo, pagrindinio komunistinės formacijos dėsnio ir daugeliu kitų klausimų. Neabejotina, kad tokių klausimų sprendimas turi principinę reikšmę teisingai suprantant mokslinio komunizmo objektą ir tolesnei šio mokslo raidai.

Beveik visų pripažinta, kad mokslinis komunizmas turi pateikti vienišą teorinį vaizdą komunistinės formacijos, taigi nagrinėti ją kaip vienišą socialinę sistemą, kaip pagrindinių jos sferų sąveikos rezultatą. Kaip

¹ Научный коммунизм. Словарь.— М., 1980, с. 182.

* Reikia skirti mokslinį komunizmą kaip mokslą nuo mokslinio komunizmo kaip mokymo disciplinos. Jų objektai yra skirtingi. Mokslinio komunizmo kaip mokslo objektas — tam tikra socialinės tikrovės sritis, reiškiniai, procesai, jų vystymosi tendencijos. Aiškindamas tikrovės reiškinius, šis mokslas formuluoja dėsnius, išreiškiančius jų esminius ypatybes ir raidos tendencijas. Mokslinio komunizmo kaip mokymo disciplinos turinį sudaro mokslo jau suformuluoti dėsniai. Dėl to rusų kalboje vartojamos sąvokos «объект науки» ir «предмет науки как учебной дисциплины». Lietuvių kalboje dažniausiai vartojama tik viena sąvoka — „mokslinio komunizmo objektas“, dėl to neretai pradingsta minėtieji reikšmių skirtumai. Šiame straipsnyje šie skirtumai bus paryškunami atitinkamais formulavimais.

mokslinis komunizmas laiduoja tokį kompleksiską, visapusią komunistinės formacijos nagrinėjimą? Daugumos autorių nuomone, šią funkciją mokslinis komunizmas realizuoja analizuodamas socialinius politinius santykius ir nustatydamas atitinkamus dėsningumus. Socialiniai santykiai (siaurąja prasme) dažniausiai apibrėžiami kaip santykiai tarp klasių, nacijų, valstybių, įvairių socialinių grupių. Taip interpretuojami socialiniai santykiai apima beveik visas visuomeninio gyvenimo sferas, t. y. ekonominius, politinius ir kitus visuomeninius santykius. Taigi socialiniai santykiai šia prasme iš esmės nesiskiria nuo to, kas apibūdinama kaip socialiniai santykiai plačiąja prasme, t. y. nuo visuomeninių santykių.

Kiek kitaip socialinius santykius aiškina M. Rutkevičius. Jis juos apibūdina kaip „<...>“ santykius tarp visuomenės klasių, grupių ir asmenybių,¹ bet ne jų visumą, o tam tikrą aspektą, visų šių bazių ir anstatinių santykių pusę, būtent kaip lygybės ir nelygybės santykius pagal padėtį visuomenėje“².

Toks požiūris atrodo labiau pagrįstas, nors jo formulavime galima įžvelgti tam tikrą netikslumą. Juk santykiai tarp visuomenės klasių ir socialinių grupių išreiškia ne ką kita, kaip lygybės ir nelygybės santykius (pirmiausia nelygybės santykius, nes lygybė suprantama kaip socialinių skirtumų nebuvimas tarp grupių) pagal jų padėtį visuomenėje. Taigi tokia socialinių santykių samprata nedaug kuo skiriasi nuo visuomeninių santykių visumos sampratos. Tačiau svarbu pažymėti, kad autorius socialinius santykius traktuoja (nors ne visai nuosekliai) ne kaip visuomeninių santykių dalį greta ekonominių, politinių ir t. t., bet kaip jų tam tikrą aspektą, būtent socialinių grupių lygybės ir nelygybės požiūriu.

Marksizmas skiria materialinę ir dvasinę gamybą, taigi ir materialinius bei ideologinius santykius. Materialiniai santykiai savo turiniu apima: 1) organizacinius techninius santykius (tiesioginis darbuotojų bendradarbiavimas darbo procese, pasikeitimas veikla), 2) gamybinius-ekonominius santykius (gamybos priemonių nuosavybės, darbo pasidalijimas ir pasikeitimo veikla ekonominės formos, vartojimo reikmenų paskirstymas).

Ideologiniai santykiai savo turiniu apima: politinius, moralinius, teisinius, estetinius, religinius santykius.

Ideologinius santykius galima nagrinėti dviem aspektais — plačiąja ir siaurąja prasme. Plačiąja prasme — tai santykiai dvasinės gamybos sferoje, sąlygojami materialinių santykių, ekonominės bazės ir jų atžvilgiu sudarantys anstatinius santykius. Siaurąja prasme ideologiniai santykiai — tai ideologinis procesas, arba žmonių santykių visuomeninio normavimo principų formavimosi ir jų teorinio pagrindimo procesas. „Tie patys žmonės, — sako Marksas, — kurie nustato visuomeninius santykius, atitinkančius jų materialinės gamybos išsivystymą, sukuria taip

² Rutкевич М. Н. Социальные отношения и социальная политика в условиях развитого социализма. — Научный коммунизм, 1978, № 3, с. 18.

pat principus, idėjas ir kategorijas, atitinkančius jų visuomeninius santykius"³.

Visos filosofinės, politinės, estetinės idėjos ir teorijos išreiškia tam tikrų klasių interesus, vadinasi, ir tam tikrus visuomeninių santykių principus. Jos pagrindžia tiek esamų visuomeninių santykių išsaugojimo, tiek ir jų revoliucinio pertvarkymo kelius bei priemones.

Ideologiniai santykiai skiriasi nuo materialinių ir tuo, kad pirmieji „prieš susidarydami pereina per žmonių sąmonę“, o antrieji „susidarydami nepereina per žmonių sąmonę“⁴. Ideologiniai santykiai įsikūnija praktinėje žmonių veikloje ir tokiu būdu įgyja realią išraišką.

Materialiniai (ekonominiai) ir ideologiniai santykiai formuojasi svarbiausiose žmonių visuomeninės veiklos sferose ir kinta keičiantis visuomeninėms-ekonominėms formacijoms. Tai, vaizdžiai tariant, visuomeninių santykių „horizontalusis pjūvis“, nusakantis jų struktūrą.

Skirstant visuomeninius santykius į materialinius ir ideologinius, galima taip pat skirti materialinių ir ideologinių santykių dėsnius. Pastaruosius marksizmo-leninizmo klasikai paprastai traktuodavo kaip visuomeninių santykių principus. Jie skiriasi nuo materialinių santykių dėsnų pirmiausia savo veikimo „mechanizmu“, nes jiems reiškiantis didelis vaidmuo tenka subjektyviam veiksmui.

Kadangi materialiniai ir ideologiniai santykiai tam tikru būdu susiję tarpusavyje, tai šiuos objektyviai būtinus ryšius išreiškia atitinkami dėsniai ir principai. Pačius bendriausius principus, būdingus visoms arba kelioms visuomeninėms formacijoms, ir išreiškiančius esminius ryšius tarp materialinių ir ideologinių santykių bei jų struktūrinių elementų, formuluoja socialinė marksizmo filosofija (istorinis materializmas). Šie principai ir dėsniai paprastai vadinami *bendrasociologiniais*.

Skirtingai nuo istorinio materializmo, formuluojančio bendrasociologinius dėsnius ir aiškinančio jų pasireiškimo specifiką įvairiose visuomenės formacijose, mokslinis komunizmas formuluoja *sociologinius* dėsningumus, išreiškiančius komunistinės formacijos pagrindinių gyvenimo sferų sąveiką, materialinių ir ideologinių santykių atskirų struktūrinių elementų esminius ryšius visu jų turtingumu ir įvairumu. Ši sąveika, ryšiai realizuojami kaip žmonių, sudarančių įvairias socialines grupes, veikla, jų gyvenimo raiška.

Visuomenė, kaip plačiausia socialinė sistema, nėra vienintelė socialinė bendrija. Ji apima ir kitas istoriškai sąlygotas konkrečias žmonių bendrijos formas, kaip antai: klasė, nacija, tautybė, šeima ir kitos socialinės grupės bei įvairūs visuomeniniai susivienijimai. Santykiai tarp įvairių socialinių bendrijų sudaro socialinius santykius tikrąja (siaurąja) šios sąvokos prasme. Tai, vaizdžiai tariant, visuomeninių santykių „vertikalusis pjūvis“, kuris yra skirtingas nuo anksčiau minėto „horizontaliojo pjūvio“.

³ Маркс К. Ницета философии.— Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд., т. 4, с. 133.

⁴ Leninas V. Kas tie „liaudies draugai“ ir kaip jie kovoja su socialdemokratais? — Pilnas raštų rinkinys, t. 1, p. 126.

Kai materialiniai ir ideologiniai santykiai bei jų struktūriniai elementai (organizaciniai, techniniai, ekonominiai, politiniai, teisiniai ir t. t.) sudaro visuomeninių santykių turinį, jų substanciją, tai socialiniai santykiai tėra įvairios jų reiškimosi formos. Taip visuomeniniai santykiai sudaro savotišką mozaiką: viena vertus, ekonominiai, politiniai, moraliniai, teisiniai ir kiti santykiai („horizontalus pjūvis“) reiškiasi kaip klasiniai, nacionaliniai, šeimyniniai („vertikalusis pjūvis“), o kita,— jie tuo pačiu metu yra ir ekonominiai, politiniai, moraliniai santykiai ir t. t. Socialinių grupių visuma sudaro visuomenės socialinę struktūrą. Taigi mokslinis komunizmas taip pat formuluoja visuomenės socialinės struktūros raidos dėsningumus socializmo ir komunizmo kūrimo procese. Tačiau tuo jo objektas neapribojamas.

Pagrindinės visuomeninio gyvenimo sferos, įvairūs materialiniai ir ideologiniai santykiai sąveikauja visuose socialinės bendrijos lygiuose, visose socialinėse grupėse. Mokslinis komunizmas, remdamasis istorinio materializmo principais ir specialių visuomenės mokslų išvadomis, tyrinėja šią sąveiką visose socialinėse bendrijose, taip pat ir šių bendrijų tarpusavio santykius.

Kadangi socialistinėje visuomenėje klasės egzistuoja, tai socialiniai santykiai taip pat turi ir klasinį pobūdį, dėl to plačiau prasme šiems santykiams tinka sąvoka „socialiniai politiniai“. Siaurąja prasme socialiniai politiniai santykiai brandaus socializmo sąlygomis yra tik klasiniai santykiai.

Jeigu mokslinio komunizmo objektą apribotume tik socialinių politinių santykių ir socialinės struktūros raidos dėsningumų socializmo ir komunizmo kūrimo procese nagrinėjimu, tai susidurtume su savotišku paradoksu: pereinant į neklasinę, socialiniu požiūriu vienalytę komunistinę visuomenę, nuolat siaurėja ir nyksta objektas mokslo, tyrinėjancio komunistinę visuomenę!

Mokslinio komunizmo objekto patikslinimui būtina išsiaiškinti jo ryšį su politine ekonomija. „Politinė ekonomija, plačiau prasme,— sako F. Engelsas,— yra mokslas apie dėsnius, pagal kuriuos vyksta materialinių gyvenimo gėrybių gamyba ir jų mainai žmonių visuomenėje“⁵. Toliau F. Engelsas nurodo, kad „gamyba ir mainai yra dvi skirtingos funkcijos. Gamyba gali vykti ir be mainų, o mainai — kaip tik dėl to, kad jie, kaip savaime suprantama, yra produktų mainai — be gamybos vykti negali“⁶.

Taigi politinę ekonomiją neteisinga būtų apibūdinti kaip mokslą apie gamybinius, ekonominius santykius. Politinė ekonomija — tai mokslas apie prekinės gamybos, prekių piniginių santykių funkcionavimą ir vystymąsi⁷.

Jau pats šio mokslo pavadinimas kalba apie tai, kad politinė ekonomija tyrinėja politinį ekonominių santykių aspektą, t. y. ekonominius santykius tarp klasių. Tuo, matyt, galima paaiškinti tą aplinkybę, kad

⁵ Engelsas F. Anti-Diuringas.— V., 1958, p. 125.

⁶ Ten pat, p. 125.

⁷ Ten pat, p. 195, 265—267.

marksizmo-leninizmo klasikų darbuose nėra užuominų apie socializmo ar komunizmo politinę ekonomiką, nors jau tuomet dėl jų mokslinio numatymo kaupėsi šio mokslo elementai. Įdomu pažymėti, kad šiuos elementus mokslinio komunizmo pagrindėjai tuomet įjungė į mokslinį socializmą. Tuo nesunku įsitikinti, susipažinus su struktūra ir turiniu tokių darbų, kaip F. Engelso „Anti-Diuringas“*, V. Lenino „Karlus Marksas“, „Trys marksizmo šaltiniai ir trys jo sudėtinės dalys“. Visa tai darosi suprantama, prisiminus komunistinės formacijos marksistinės koncepcijos pagrindinius teiginius, koncentruotai išdėstytus K. Markso „Gotos programos kritikoje“ ir F. Engelso „Anti-Diuringe“. Šiuose veikaluose jau pirmoji, arba žemesnioji, komunizmo fazė — socializmas charakterizuojama kaip neklasė visuomenė, kurioje nėra prekinės gamybos, prekių piniginių santykių. Toks socializmo supratimas, matyt, neteikė pagrindo K. Marksui ir F. Engelsui kalbėti apie socializmo, o tuo labiau komunizmo politinę ekonomiką. Todėl mokslinį socializmą (komunizmą) jie vaizdavosi kaip mokslą, pateikiantį vientisą, visapusi komunistinės formacijos vaizdą.

Realaus socializmo kūrimo ir jo funkcionavimo istorinis patyrimas pakoregavo kai kuriuos marksistinės socializmo koncepcijos teiginius. Pasirodė, kad socializme išlieka draugiškos klasės, turinčios vieningą socialinę prigimtį. Socialistinė gamyba yra prekinio pobūdžio, tačiau ji esmingai skiriasi nuo kapitalistinės prekinės gamybos. Socializmo sąlygomis ekonominiai santykiai reiškiasi kaip klasiniai interesai (be bendrų pagrindinių interesų egzistuoja ir skirtingi draugiškų klasių interesai). Todėl ekonominiai socializmo santykiai turi politinį pobūdį ir yra socializmo politinės ekonomijos tyrinėjimo objektas.

Socializmui nugalėjus pasauliniu mastu, nykstant prekinei gamybai ir klasiniams santykiams, socializmo politinė ekonomija pamažu „perduos savo įgaliojimus“ moksliniam komunizmui ir konkretiems ekonominiams mokslams. Jau dabar socialistinės visuomenės ekonominius santykius nagrinėja tiek politinė ekonomija, tiek mokslinis komunizmas. Kaip teisingai pažymėta V. Jonovo straipsnyje, „abu mokslai negali apsieiti be šių santykių nagrinėjimo savu, kiekvienam iš jų specifiniu aspektu: pirmasis — išskirdamas gamybinius santykius iš visos visuomeninių santykių visumos ir analizuodamas juos kaip savarankišką tyrimo objektą, antrasis — analizuodamas gamybinius santykius visų kitų visuomeninių ryšių sistemoje“⁸.

Brandaus socializmo sąlygomis, kai visuomenė tampa organiška vienybe ir sutvirtėja ekonominės ir socialinės pažangos ryšys, šis antrasis gamybinių santykių tyrinėjimo „visų kitų visuomeninių santykių sistemoje“ aspektas darosi vis aktualesnis. Tai viena iš mokslinio komunizmo vaidmens didėjimo komunizmo kūrimo procese priežasčių.

* „Anti-Diuringo“ trečiajame skyriuje „Socializmas“ F. Engelsas nagrinėja gamybą, paskirstymą, taigi grynai politinės ekonomijos problemas.

⁸ Ионов В. К вопросу о предмете научного коммунизма. — Коммунист, 1979, № 16, с. 54.

* * *

Konkretizuojant mokslinio komunizmo kaip mokymo disciplinos objektą, verta bent trumpai apsisototi prie dėsnių, kurie sudaro jo turinį.

Visuomeninių santykių vystymuisi būdingi įvairūs dėsniai, skirtingų struktūrinių lygių ir pjūvių.

Socialinius dėsnius galima įvairiai klasifikuoti. Kadangi mokslinis komunizmas — mokslas apie komunistinės formacijos atsiradimo, tapimo (становление), funkcionavimo ir vystymosi dėsningumus, tai aktualu aptarti kaip tik šiuos dėsningumus.

Filosofinėje literatūroje socialiniai dėsniai pagal jų vaidmenį visuomeninių santykių sistemoje skirstomi į funkcionavimo dėsnius ir vystymosi dėsnius. Kartais skiriami ir struktūros dėsniai⁹.

Funkcionavimo dėsniai užtikrina socialinės sistemos stabilumą, jos funkcionalumą. Vystymosi dėsniai išreiškia kokybinius pakitimus visuomeniniuose santykiuose, esminį socialinės sistemos struktūros pertvarkymą. Struktūros dėsniai sąlygoja socialinės sistemos organizavimo būdą. Dėl visuomeninės-ekonominės formacijos atsiradimo ir tapimo dėsnių, tai galima pažymėti, kad nėra tekę aptikti jų specialaus nagrinėjimo atveju.

Galima manyti, jog panašių mokslinio komunizmo apibrėžimų autoriai komunistinės formacijos atsiradimo dėsniais laiko proletariato klasinės kovos, politinės valdžios iškovojimo dėsningumus, o komunistinės formacijos tapimo dėsniais — socializmo kūrimo dėsningumus. Tokia prasme šių sąvokų vartojimas yra priimtinas*. Kita vertus, filosofijos požiūriu visus šiuos dėsningumus galima laikyti vystymosi dėsniais, nes jie arba paruošia, arba betarpiškai išreiškia perėjimą iš kapitalizmo į socializmą. Tačiau jie nėra pačios komunistinės formacijos vystymosi dėsniai. Todėl dėl jų skyrimo, apibrėžiant mokslinio komunizmo objektą, galima kalbėti tik kaip apie komunistinės formacijos atsiradimo ir tapimo dėsningumus.

Kokie dėsningumai čia turimi galvoje? Klasinė proletariato kova paprastai laikoma socialiniu politiniu dėsningumu. Iš esmės tai teisinga, tačiau toks šio dėsningumo supratimas būtų vienpusis. Klasių kovos pagrindas visuomet yra antagonistinių klasių ekonominių interesų priešingumas. Todėl šia prasme klasių kova visuomet yra ekonominė kova. Kita vertus, kiekviena klasių kova yra politinė kova, nes ji reiškia priešingų politinių visuomenės jėgų susidūrimą. Taigi savo turiniu klasių kova yra ekonominė, o savo forma — politinė**. „<...> Bent naujajai

⁹ Žr.: Гончарук С. И. Законы развития и функционирования общества. — М., 1977, с. 102—121.

* Neretai sąvokos „atsiradimo dėsniai“ ir „tapimo dėsniai“ vartojamos kaip sinonimai (žr.: Лях В. И. Развитой социализм: закономерности становления, функционирования, совершенствования. — Теория научного коммунизма. Вестник Московского ун-та, 1981, № 6, с. 3—4.

** Politinė kova suprantama ir siaurąja prasme kaip viena iš klasių kovos specifinių formų greta ekonominės ir ideologinės. Kiekviena šių formų turi savo specifinį turinį.

istorijai įrodyta,—pažymi F. Engelsas,—kad kiekviena politinė kova yra klasių kova ir kad kiekviena klasių kova dėl išsivadavimo, nepaisant neišvengiamai politinės jos formos,—nes kiekviena klasių kova yra politinė kova,—galų gale vyksta dėl *ekonominio išsivadavimo*"¹⁰.

Todėl klasinė proletariato kova, kaip ir jos formų — ekonominės, politinės ir ideologinės — tarpusavio santykis, yra ne tik socialinis politinis, bet ir sociologinis dėsningumas.

Kalbant apie komunistinės formacijos susiklostymo dėsningumus, paprastai turima galvoje socializmo kūrimo dėsningumai, nurodomi 1957 m. Maskvoje įvykusio socialistinių šalių komunistų ir darbininkų partijų atstovų Pasitarimo Deklaracijoje. Šie dėsningumai paprastai skirstomi į socialinius politinius, ekonominius ir dvasinio gyvenimo sferos dėsningumus. Visi jie nagrinėjami mokslinio komunizmo kurse, nors pagal priimtą objekto apibrėžimą reikėtų apsiriboti socialiniais politiniais dėsningumais. Reikalas toks, kad socialinių politinių dėsningumų neįmanoma paaiškinti be juos sąlygojančio ekonominio pagrindo. Taip pakūtimai visuomenės socialinėje klasinėje struktūroje pereinamuoju iš kapitalizmo į socializma laikotarpiu yra revoliucinių pakeitimų nuosavybės santykiuose išdava. Ši aplinkybė, matyt, ir paaiškina tą faktą, kad Deklaracijoje nepaminėti tokie socializmo kūrimo dėsningumai, kaip išnaudotojiškų klasių likvidavimas, priešingumų tarp miesto ir kaimo, tarp fizinio ir protinio darbo įveikimas ir t. t. Deklaracijoje pasakyta, kad „<...> socialistinės revoliucijos ir socialistinės statybos procesai remiasi eile *svarbiausių* (kurs. mano.—M. D.) dėsningumų, būdingų visoms šalims, stojančioms į socializmo kelią"¹¹. Kaip tik šie svarbiausi socializmo kūrimo dėsningumai tuomet buvo įnirtingai puolami revizionistų, todėl juos ir akcentavo Pasitarimas priimtoje Deklaracijoje.

Mokslinis komunizmas bendrus socializmo kūrimo dėsningumus nagrinėja kompleksiskai, įvairių visuomeninio gyvenimo sferų sąveikos požiūriu. Jis tiria, kaip, keičiantis ekonominiams santykiams, kinta visuomenės socialinė klasinė struktūra, jos politinė sistema, dvasinis gyvenimas, koku būdu įvairių visuomenės gyvenimo sferų revoliucinis pertvarkymas dėl jų tarpusavio sąveikos sąlygoja dėsningą perėjimą iš kapitalizmo į socializmą procesą.

Brandaus socializmo koncepcijos sukūrimas reikalauja patikslinti tokias savokas kaip „pereinamasis iš kapitalizmo į socializmą laikotarpis“, „socializmo kūrimo procesas“ ir atitinkamai sąvokas — „perėjimo iš kapitalizmo į socializmą dėsningumai“ ir „socializmo kūrimo dėsningumai“.

Anksčiau šios sąvokos buvo suprantamos kaip sinonimai. Dabar jų tapatinimas (padėtis iš esmės nepasikeitė) yra nepateisinamas. Jeigu pereinamasis iš kapitalizmo į socializmą laikotarpis tęsiasi nuo politinės

¹⁰ Engelsas F. Liudvigas Feuerbachas ir klasikinės vokiečių filosofijos pabaiga.—*Marksas K., Engelsas F. Rinktiniai raštai* dviem tomis. V., 1950, t. 2, p. 354—355.

¹¹ Maskvoje 1957 metų lapkričio 14—16 dienomis įvykusio socialistinių šalių komunistų ir darbininkų partijų atstovų Pasitarimo Deklaracija.—V., 1957, p. 12.

valdžios iškovojo iki socializmo pagrindų sukūrimo, tai socializmo kūrimo procesas išeina už pereinamojo laikotarpio ribų ir tęsiasi iki brandžios socialistinės visuomenės sukūrimo.

Neleistina tapatinti sąvokas „perėjimo iš kapitalizmo į socializmą dėsniumai“ ir „socialistinės statybos dėsniumai“. Antroji sąvoka platesnė, nes apima dėsniumus, būdingus ne tik pereinamajam laikotarpiui. Tuo nesunku įsitikinti susipažinus su 1957 m. Pasitarimo Deklaracija. Socializmo kūrimo dėsniumams reikia priskirti ir brandžios socialistinės visuomenės kūrimo dėsniumus (proletariato diktatūros valstybė perauga į visaliaudinę valstybę, darbininkų klasės partija tampa visos liaudies partija ir kai kurie kiti dėsniumai)¹².

Kalbant apie komunistinės formacijos funkcionavimo ir vystymosi dėsniumus*, ypatingą dėmesį reikia skirti socializmo peraugimo į komunizmą dėsniumams ir komunizmo kūrimo dėsniumams. (Pažymėsimė, kad šių dviejų dėsniumų grupių nedera tapatinti, nors tai neretai pasitaiko literatūroje, netgi ir mokslinio komunizmo vadovėliuose).

Šie dėsniumai mūsų specialioje literatūroje pakankamai nagrinėjami, tačiau kai kurie klausimai dar lieka neaiškūs. Pavyzdžiui, nėra aiškios ribos tarp dėsniumų socializmo fazės vystymosi tendencijų ir tendencijų, charakterizuojančių socializmo peraugimo į komunizmą procesą.

Kadangi socializmas ir komunizmas yra dvi vienos visuomeninės formacijos fazės, tai socializmo vystymosi dėsniumai yra tuo pačiu ir komunizmo statybos dėsniumai, nes į komunizmą pereinama visapusiškai vystant ir tobulinant socializmą, visus jo svarbiausius bruožus, pirmiausia tuos, kurie bendri ir socializmui, ir komunizmui.

Tačiau socializmas ir komunizmas kaip dvi komunistinės formacijos fazės turi ir skiriamuosius bruožus, išreiškiančius jų kokybinį apibrėžtumą. Skirtumai tarp socializmo ir komunizmo, tai — skirtumai bendrybės rėmuose. Šiame bendro ir ypatingo lydinyje svarbiausia yra bendrybė. „Kadangi gamybos priemonės tampa bendra nuosavybe,— rašė V. Leninas apie socializmą,— tai žodis „komunizmas“ ir čia gali būti taikomas neužmirštant, kad tai nėra visiškas komunizmas“¹³.

Socializmo peraugimo į komunizmą procesas yra savotiškas tuo, kad jis turi tarytum du tarpusavyje organiškai susijusius procesus: viena,— visapusiškas vystymas ir tobulinimas to, kas bendra ir socializmui, ir komunizmui; kita,— tai įveikimas to, kas būdinga tik socializmui ir turi

¹² Žr.: Сулов М. Вступительное слово на международной научно-теоретической конференции «Великий Октябрь и современная эпоха». — Коммунист, 1977, № 14, с. 15.

* Pažymėsimė, kad socialinių dėsnių skirstymas į *funkcionavimo* ir *vystymosi* dėsnius vienos visuomeninės formacijos rėmuose, mano manymu, yra santykinis ir praktiškai sunkiai sprendžiamas. Jeigu vystymosi dėsnius suprasime kaip visuomeninių formacijų kaitos dėsnius, tai, kad jie skiriasi nuo funkcionavimo dėsnių, bus akivaizdu. Tačiau vystymasis vyksta ir vienos visuomeninės formacijos rėmuose, ir čia sunku atskirti funkcionavimo ir vystymosi dėsnius. Klaidinga būtų manyti, kad sociologinis planingo, proporcingo vystymosi dėsnis nėra kartu ir komunistinės formacijos funkcionavimo dėsnis.

¹³ Leninas V. Valstybė ir revoliucija. — V., 1973, p. 113.

išnykti komunizme kaip objektyvus socialinės pažangos poreikis. Beje, tik socializmui būdingų bruožų įveikimas yra tuo pačiu ir naujų, tik komunizmui būdingų bruožų, atsiradimas.

Kokiu būdu komunizmo kūrimo procese įveikiami ypatingi socializmo bruožai ir atsiranda nauji — komunizmui būdingi bruožai? Mus čia, žinoma, domina ne konkretus šių procesų turinys, o jų bendra charakteristika. Šiuo požiūriu — tik socializmui būdingų bruožų išnykimas ir naujų komunizmui būdingų bruožų atsiradimas — specifiniai socializmo peraugimo į komunizmą dėsningumai.

Sąvoka „specifiniai dėsningumai“ čia turi dvejopą prasmę. Pirma, specifiniai ta prasme, kad jie reiškiasi tam tikroje visuomeninio gyvenimo sferoje, o ne visose. Antra, specifiniai dėsningumai ta prasme, kad jų reikimosi laikas apsiriboja socializmo peraugimo į komunizmą procesu. Pavyzdžiui, politinės socializmo sistemos peraugimas į komunistinę visuomeninę savivaldą, socialistinio paskirstymo principo peraugimas į komunistinį ir pan.

Koks šių dėsningumų pasireiškimo „mechanizmas“? Kadangi tik socializmui būdingi bruožai išreiškia jo esmę, prigimtį*, ir komunizmas išauga iš socializmo kaip savo pagrindo, tai šių tik socializmui būdingų bruožų paneigimas komunizmo kūrimo procese vyksta ne revoliuciniu, o evoliuciniu būdu. Revoliucinis perėjimas iš senybės į naujybę vyksta iš pagrindų laužant senąją kokybę. Evoliucinis perėjimas iš senybės į naujybę vyksta ne laužant senąją kokybę, o ją laipsniškai pertvarkant — visapusiškai vystant ir tobulinant senybę. Tokį vystymąsi numatė K. Marksas dar savo ankstyvajame veikale „Filosofijos skurdas“. Jis pažymėjo, kad, išnykus klasiniams antagonizmams, socialinės evoliucijos visuomenėje nebebus politinės revoliucijos.

Specifinius socializmo peraugimo į komunizmą dėsningumus, būdingus atskiroms visuomeninio gyvenimo sferoms, nagrinėja konkretūs visuomenės mokslai kaip antai: konkretūs ekonominiai mokslai, socialistinės valstybės ir teisės teorija, estetika ir pan. Kiekvienas iš jų, tyrinėdamas savo sritį, priima visų kitų visuomenės sferų poveikį tiriamajam procesui už kai kurias bendras jo funkcionavimo ir vystymosi sąlygas.

Mokslinis komunizmas, pasinaudodamas konkrečių visuomenės mokslų išvadomis, tyrinėja socialinius procesus kaip įvairių visuomenės gyvenimo sferų sąveikos rezultatą. Raiškiau pavyzdžiu čia gali būti tokie dėsningi procesai kaip socialistinės demokratijos vystymas ir tobulinimas, visapusiškai išsivysčiusios asmenybės formavimas, socialistinių nacijų suklestėjimas ir suartėjimas ir pan. Sąlygojami techninių ekonominių, socialinių sąlygų, dvasinės kultūros išsivystymo, jie savo ruožtu veikia visas visuomenės gyvenimo puses.

Susumuojant galima nusakyti mokslinio komunizmo kaip mokslo disciplinos objektą. Tai mokslas apie komunistinės formacijos, kaip visuo-

* Socialistinėje visuomenėje išlieka ir tokie reiškiniai (daugiausia sąmonės sferoje), kurie svetimi socializmui, jo prigimčiai (praeities atgyvenos). Jie įveikiami kova, dažnai įgaunantia klasinį pobūdį.

meninės santvarkos ir kaip pasaulinės sistemos atsiradimo, tapimo, funkcionavimo ir vystymosi sociologinius dėsningumus. Nesunku pastebėti, kad pateiktame apibrėžime organiškai įkomponuoti ir pasaulinio revoliucinio proceso raidos dėsningumai.

Sociologiniai dėsningumai — skirtingai nuo bendrasociologinių (istorinio materializmo) — pirma, būdingi tik komunistinės visuomenės formacijos atsiradimui, funkcionavimui ir vystymuisi; antra, jie išreiškia esminius ryšius tarp įvairių materialistinių ir ideologinių santykių rūšių (struktūrinių elementų), taip pat santykius tarp įvairių socialinių bendrijų (socialiniai politiniai dėsningumai).

Kadangi mokslinis komunizmas tyrinėja komunistinės formacijos sociologinius dėsnius, tai taikomojo mokslo teisėmis jis apima ir vadina ją „konkrečiąją sociologiją“. Ji sudaro empirinę mokslinio komunizmo bazę, o pastarasis kartu su istoriniu materializmu, atliekančiu bendrosios metodologijos funkciją, yra konkrečių sociologinių tyrimų teorinis metodologinis pagrindas.

Konkrečių sociologinių tyrimų vystymas, jų teorinis brandumas yra svarbi mokslinio komunizmo teorijos kūrybiško vystymo sąlyga, būtina komunizmo sėkmingo kūrimo prielaida.